

De mens en zijn habitat: is natuurbeheer een kwestie van opvatting?

Onze instelling over het natuurbeheer hangt sterk af van wat wij onder natuur verstaan. Voor de visie op het natuurbeheer maakt het veel uit of wij ons zelf al dan niet zien als onlosmakelijk onderdeel van de natuur. Er zijn grofweg twee hoofdrichtingen: een met een belangrijke rol voor de mens en een waarbij de mens zo weinig mogelijk of liefst helemaal niet ingrijpt. Deze visies hebben grote gevolgen voor het natuurbeleid. In dit artikel pleit ik voor de natuurindeling volgens Jalas waarbij geen sprake is van graden van natuurlijkheid. Alles is natuur, maar de natuur is soms sterk door de mens omgevormd. Hierbij is het gevaar kleiner dat ‘halfnatuurlijke’ natuur minder natuur wordt gevonden en daardoor minder waardevol, met negatieve politieke en financiële gevolgen.

— Karlè Sýkora

> VICTOR WESTHOFF MAAKTE een vierdeling die onderscheidend was in de afhankelijk van de menselijke invloed en de spontaniteit van flora en fauna: natuurlijke -, nagenoeg natuurlijke -, halfnatuurlijke - en cultuurlandschappen. Het gevaar van deze indeling is dat aan halfnatuurlijk een waardeoordeel wordt gekoppeld. Er wordt al snel gesproken van ‘echte natuur’, wat suggereert dat er dan blijkbaar ook onechte natuur is. Er

wordt ook gesproken van ‘natuurontwikkeling’ waar verwildering wordt bedoeld. Half-natuur wordt dan al gauw als minder waard beschouwd, want het is maar half natuur en niet helemaal natuur. Deze instelling kan voor de half-natuur ongunstige politieke en financiële gevolgen hebben. Dat was zeker niet de bedoeling van Westhoff. Juist hij verklaarde dat veel waardevolle Nederlandse natuurgebieden half-natuurlijke landschappen zijn, waarin menselijke ingrepen onontbeerlijk zijn. De mens was van oudsher een regulerende factor en dus een van de belangrijke ‘processen’.

Het handboek Natuurdoeltypen, ontwikkeld door het voormalige Informatie- en Kenniscentrum Natuurbeheer (IKC) onderscheidde vijf hoofdgroepen: geheel natuurlijke, nagenoeg natuurlijke, begeleid-natuurlijke, half-natuurlijke en multifunctionele eenheden. Criteria voor deze indeling waren vooral de aan- of afwezigheid van natuurlijke processen. Hoe spontaner, dat wil zeggen hoe minder menselijke invloed, hoe natuurlijker het proces. De natuur moet van de mens worden bevrijd.

Mens tegenover de natuur

Westhoff en het IKC gingen beiden uit van een definitie voor natuur waarbij de mens tegenover de natuur staat. Volgens Westhoff is natuur “de kosmische werkelijkheid, die door de mens kan worden waargenomen en ervaren, voor zover deze werkelijkheid geheel of gedeeltelijk buiten menselijke invloed tot stand is gekomen”. Het IKC definieerde natuurlijkheid als het “criterium waarmee wordt aangegeven in welke mate biotische en a-biotische processen plaatsvinden en zich uiten zonder beïnvloeding door de mens”. In weerwil van zijn eerder geformuleerde definitie van natuur schrijft Westhoff: “Particularly in the context of nature conservation, [...] we consider, [...] man not as an entity separate from nature but as a special agent in it”. Ook merkt hij op “The first conception is based on ecological insight, making it clear that man is part of nature and cannot survive without it”. Dit is in tegenspraak met zijn natuurdefinitie en daardoor verwarrend. Enerzijds is de mens een natuurlijk fenomeen en maakt hij deel uit van de natuur, anderzijds is wat de mens doet geen natuur.

De filosoof Friedrich Wilhelm von Schelling ontwikkelde in 1798 een eigen filosofie die hij ‘natuurfilosofie’ noemde. Hij werd geïnspireerd door Spinoza die er van uitging dat er maar één substantie bestaat, de natuur. Volgens Von Schelling is de natuur a priori, al het afzonderlijke in haar is tevoren bepaald door het geheel en de menselijke geest is hier een product van. In dezelfde lijn past de definitie van Tjallingii: “Natuur is het geheel aan bestaansbronnen en levensprocessen” en hij stelt dat de mens deel uitmaakt van de natuur.

Het Subsidiestelsel Natuur en Landschapsbeheer (SNL) gaat bij de natuurindeling gelukkig niet langer uit van natuurlijkheidsgraden. De natuurbeheertypen worden gewoon bij de naam genoemd: droge heide, bloemdijk. Hoewel, de categorie “nog om te vormen tot natuur” wijst toch nog steeds op de oude polarisatie.

Mens, cultuur en zelfbewustzijn

Modern neurobiologisch, ethologisch en psychologisch onderzoek benadrukt de geleidelijke evolutionaire ontwikkeling van gedrag en bewustzijn. Zelfbewustzijn komt ook voor bij andere dieren, zoals chimpansees, bonobo’s, olifanten, dolfinen en orka’s. Ook is het idee achterhaald dat alleen de mens gereedschappen gebruikt. Er is van steeds meer dieren bekend (zeeotters, orang oetans, chimpansees, bonobo’s, Nieuwcaledonische kraai) dat ze werktuigen maken. De mens is geen bovennatuurlijk wezen, kan niet buiten de natuurwetten om handelen en is ook niet in staat om deze wetten te veranderen. Ook de menselijke cultuur is een natuurlijk fenomeen dat zich via geleidelijke evolutie heeft ontwikkeld, in samenhang met de ontwikkeling van onze hersenen. Als de mens zelf

een natuurverschijnsel is, een dier als elk ander dier, dan is cultuur niet anders dan het natuurlijke gedrag van de mens.

Grote invloed van de mens

Vaak wordt de mens buiten de natuur geplaatst vanuit het idee dat zijn invloed onnatuurlijk groot is. Dit kan mijn inziens echter moeilijk als argument worden gebruikt, omdat er meer organismen zijn die een buitensporig grote invloed hebben. Tijdens de eerste helft van het bestaan van de wereld was de atmosfeer vrijwel zuurstofloos. Cyanobacteriën en blauwwieren begonnen waarschijnlijk al 3,5 miljard jaar geleden zuurstof te produceren, wat wereldwijd ernstige gevolgen had voor de anaerobe organismen. Koraalriffen, de allergrootste structuren op aarde, bedekken samen 1,2 miljoen km² en zijn door minuscule koraaldiertjes gebouwd. Ieder organisme exploiteert net als de mens andere organismen om zelf te overleven. Dat de mens als geen ander organisme zijn omgeving kan veranderen is dus slechts een kwestie van schaal.

De natuur wordt al zeer lang door mensachtigen beïnvloed. In Laetoli (Tanzania) zijn 3,6 miljoen jaar oude voetafdrukken gevonden van Australopithecus afarensis en in de Riftvallei waarschijnlijk voetafdrukken van Homo erectus. Deze lijken zeer veel op die van de moderne mens. Reconstructie van gezichten door de forensisch antropoloog Richard Neave laten zien dat het gezicht van Homo ergaster (1,5 tot 1,9 miljoen jaar voor heden) al erg veel leek op het gezicht van de moderne mens. Mensachtigen leefden al 2,4 miljoen jaar geleden als jager- verzamelaars en gebruikten al minstens 1,6 miljoen jaar geleden vuur.

In de laatste ijstijd kwamen in Europa nog veel grote grazers voor als bosolifant, bosneushoorn, steppeneushoorn, wolharige neushoorn, steppewisent, mammoet, paard, reuzenhert, oeros, muskusos, steenbok en bever. Daarnaast kwamen er roofdieren voor als luipaard, alpenhond, sabeltandtijger, grottenhyena, wilde leeuw en holenbeer. Veel van deze dieren zijn verdwenen of uiterst zeldzaam geworden. Het uitsterven van deze grote dieren volgde niet de klimaatschommelingen, maar liep parallel aan de uitbreiding van de mens. Overal waar mensen zich op verschillende tijdstippen vestigden, stierven deze soorten kort daarna uit. In samenhang hiermee worden vaak benen speerverlengers gevonden waarmee de jagers met veel kracht twee zo ver konden werpen. In Rusland en Oekraïne zijn in de laatste ijstijd (25.000 tot 14.000 jaar geleden) hutten van mammoetbeenderen gebouwd. De hutten hadden een diameter van 6 tot 10 meter en bestonden uit enkele honderden beenderen en slagtanen. Vrijwel zeker heeft de mens het uitsterven van grote dieren veroorzaakt of op zijn minst sterk bevorderd. Door te kappen, te plaggen en te maaien en de introductie van grazend vee heeft de mens veel functies van deze dieren overgenomen en zijn onder zijn invloed waardevolle soortenrijke andere vormen van natuur ontstaan. Deze ecosystemen zijn mijns inziens niet minder natuurlijk dan ecosystemen zonder menselijke invloed, net zoals natuur zonder olifanten of chimpansees niet noodzakelijkerwijs minder natuurlijk is.

Massaextincties

Omdat de mens met zeer veel succes zijn omgeving naar zijn hand zet, gaat de toename van onze soort helaas gepaard met massaextincties. Naar schatting verdwijnen jaarlijks tussen de tien- en vijftiengduizend soorten. Dat wil zeggen, een tot drie soorten per uur. Maar ook uitsterven is een natuurlijk verschijnsel. Meer dan 98% van de geregistreerde soorten zijn inmiddels uitgestorven. Er waren extinctiegolven in het Ordovicium, Devoon, Perm en Krijt. In het Perm stierf 96% van de mariene soorten en 70% van de soorten op het land uit. De grote invloed van de mens is dus geen argument om hem buiten de natuur te plaatsen. Als we dat zouden willen, wordt het bijna onmogelijk

Verkeersbord als substraat voor verschillende soorten korstmoss. Mooi voorbeeld van sterk getemde natuur.

Galloway's de nieuwe beheerders van de nagenoeg wilde natuur.

Jeneverbesstruweel en heide in de winter: half-wilde natuur.

Begrazing in het Junner Koeland lijkt sterk op de traditionele beweiding op gemeenschappelijke weiden.

Steenanjer is een soort die profiteert van traditioneel weidebeheer zoals in Junner Koeland.

Ahemeroob of anantropogeen Ongerepte of wilde, ongetemde, niet gedomesticeerde natuur.	Niet door de mens beïnvloede natuur.	Bestaat waarschijnlijk niet meer.
Oligohemeroob of oligo- antropogeen Nagenoeg wilde, weinig getemde of gedomesticeerde natuur.	Door mensen beïnvloed, maar lijkend op de wilde vegetatie. Soortensamenstelling verandert weinig na het ophouden van de menselijke invloed.	Bossen op steile hellingen, kustduinen, hoogvenen en bepaalde boomloze laagvenen, kwelmoerassen, weinig geëxploiteerde en slechts weinig beweide bossen.
Mesohemeroob of meso- antropogeen Halfwilde natuur.	Kaalslag en rooien, strowinning, beweiding, maai-beheer meestal zonder bemesting.	Heide, heischraal grasland, hagen, productiebossen met inheemse boomsoorten.
β -euhemeroob of β -euantropogeen Getemde of gedomesticeerde natuur.	Bemesting, bekalking, gebruik van biociden, regelmatig ploegen, ontwatering.	Overblijvende ruigtekruiden gemeenschappen, akkerkruidgemeenschappen, productiebos met uitheemse bomen.
α -euhemeroob of α -eu- antropogeen Sterk getemde of gedomesticeerde natuur.	Diepploegen, duurzame en diepe ontwatering (en/of bewatering) intensieve bemesting en intensief gebruik van biociden.	Concurrentiearme pioniergemeenschappen, gescheurd en ingezaaid grasland, kortlevende ruderaalgemeenschappen.
Polyhemeroob of poly-antropogeen Zeer sterk gedomesticeerde of getemde natuur.	Vuilnisbelten, bouwterreinen. Eenmalige vernietiging van de vegetatie gevolgd door het bedekken van de standplaats met gebiedsvreemd materiaal.	Concurrentiearme pioniergemeenschappen, gescheurd en ingezaaid grasland, kortlevende ruderaalgemeenschappen.
Metahemeroob of meta- antropogeen Extreem getemde of gedomesticeerde natuur.	Vergiftigde of totaal bebouwde standplaatsen.	Vegetatie vernietigd.

om cast te stellen wanneer de mens niet langer als natuur gezien kan worden. Was dat 200.000 jaar geleden toen Homo sapiens ontstond, of 45.000 jaar geleden toen Homo habilis geavanceerde werktuigen ontwikkelde? Behoorde de mens van het pre-industriële tijdperk nog tot de natuur, en die van na de industriële revolutie niet meer, of is de mens altijd natuur gebleven?

Natuurindeling volgens Jalas

Omdat de mens onderdeel van de natuur is, wordt het hoog tijd om een natuurindeling te gebruiken waarbij natuurlijkheid geen criterium is, zoals de indeling van die de Fin Jalas in 1965 presenteerde, zie tabel. Hij onderscheidt een aantal hemerobiegraden. 'Hemeros' is Grieks voor getemd of gedomesticeerd en staat tegenover wild, ongerept of niet door de mens beïnvloed. Zijn indeling loopt van ahemeroob via oligo-, meso-, eu- en polyhemeroob naar metahemeroob. Met andere woorden, van volledig wilde naar extreem door de mens omgevormde natuur. Ik heb dit achtereenvolgens ongerepte natuur, bijna wilde natuur, halfwilde natuur, getemde natuur, sterk getemde natuur, zeer sterk getemde natuur en extreem getemde natuur genoemd. Ongetemde natuur is niet door de mens beïnvloed, extreem getemde natuur bestaat uit door de mens vergiftigde of bebouwde plaatsen. Een andere goede term is antropogeniteit.

Natuurbeheer: een kwestie van opvatting

Wij kunnen geen natuur maken of ontwikkelen, maar deze wel beheren of binnen de grenzen van de natuurwetten omvormen. Wij kunnen ons

ook zoveel mogelijk uit de natuur terugtrekken en de ontwikkeling zo ongestoord mogelijk laten verlopen. Dit bedoelt Frans Vera wanneer hij zegt "niets let ons om van cultuur weer natuur te maken". Vertaald volgens de indeling van Jalas luidt dit "niets let ons om van getemde natuur weer wildernis te maken". De wens hiertoe is een keus en een cultureel verschijnsel.

Er zijn genoeg argumenten om de natuur in al haar verscheidenheid te willen behouden. De natuur is een fascinerende inspiratiebron voor kunst, onderwijs en wetenschap, zet aan tot reflectie en is blijkens onderzoek van belang voor onze geestelijke gezondheid en psychisch welbevinden. Wij kunnen niet zonder schone lucht en schoon water. Voor onze voedselvoorziening zijn biologische bestrijding en bloembestuiving nodig. De natuur levert medicijnen, dempt geluid, reguleert het klimaat. Ook de komende generaties moeten hiervan gebruik kunnen maken. In het uit 1982 daterende handvest van de Verenigde Naties wordt de intrinsieke waarde van biodiversiteit erkend: "Every form of life is unique, warranting respect regardless of its worth to man." Deze verscheidenheid is waarschijnlijk het best gewaarborgd als wij zowel met wildernisgebieden als met halfwilde cultuurlandschappen zorgvuldig omgaan.<

Karlè Šykora
karle.sykora@gmail.com